

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1942

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ"
38 — ΣΤΑΔΙΟΥ — 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΕΥΡ. Δ. ΠΡΩΤ. Κ. Ε. Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

χαρακτήρες πού βλέπει. «Επιστημονικό» δὲν μπορεί ποτὲ νὰ εἶναι ἓνα τέτοιο ἐνδιαφέρον, πού τὸ δημιουργεῖ πόνος καὶ νοσταλγία, πικρία καὶ ἀγανάκτηση. Ἐπιστημονικὴ ἀλλοστε περιγραφὴ θὰ ἀπαιτοῦσε καὶ τὴν ἐξήγησιν τῆς δημιουργίας αὐτῶν τῶν τύπων, ἱστορικὴ καὶ ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν τῶν αἰτίων πού τοὺς διαμόρφωσαν — καὶ αὐτὸ λείπει ἐντελῶς ἀπὸ τὸν Θεοφράστου. Κάθε κακὸς λοιπὸν χαρακτήρας εἶναι ἀποτέλεσμα μόνον κακῆς θέλησης καὶ ἀγνοίας, ὅπως πιστεύει ὁ Θεοφράστου; Οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς μας, πού γνωρίσαμε τόσους τύπους στὴ σύγχρονον λογοτεχνία, μορφές ὅπως τοῦ Ρεετ Γυντ ἢ τῶν Καραμάζωφ, πού παρὰ τὸν ἀγῶνα τους γιὰ νὰ γίνουν «καλοὶ ἄνθρωποι», διαλύονται ἀπὸ τόσους ἄλλους ἀσύλληπτους ἐχθροὺς ἔξω καὶ μέσα στὴν ψυχὴ τους, πού μάθαμε νὰ ἐκτιμοῦμε τὸν ἄνθρωπον ὄχι ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν προσπάθειάν του καὶ ἀπὸ τὸ μόχθον του, αἰσθανόμεσθε ἀμέσως πολὺ ἄδικο τὸν πουριτανισμό τοῦ Θεοφράστου. Ὁ Χριστιανισμὸς ἀνοίξε τὸ δρόμον στὴν κατανόησιν τῆς ἀπειρῆς πολλαπλότητος τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, πού μάχεται μὲ δαίμονες μέσα της, πού ἀντιμετριέται μὲ ἀπόλυτα μοναδικούς θεούς, πού ζῆ πάντοτε ἐρημικὰ τὴ δική της, μοναδικὴ καὶ ἀνεπαύλητη μοῖρα. Ἀλλὰ πῶς νὰ ἰδῆ κανεὶς μὲ τὰ μάτια τῆς ἐποχῆς του τὸν Ἀρχαῖον; Ἐδῶ ἀκριβῶς εἶναι τὸ κύριον ἔργον τοῦ φιλολόγου: « νὰ ἤμπορῃ ν' ἀπελευθεριῖται ἀπὸ τὸ πλαίσιον τῆς ἰδικῆς του προσωπικότητος καὶ τοῦ περιβάλλοντός του καὶ νὰ εἰσδῆ μὲ πρωτεϊκὴν εὐκαμψίαν εἰς τὰς ψυχὰς διαφορωτάτων προσώπων καὶ καταστάσεων, διὰ νὰ προσφέρῃ εἰς ὅλα μὲ τὴν ἰδίαν ἀγάπην καὶ τὸν ἴδιον ἐνθουσιασμόν πνοὴν καὶ θερμότητα » — ὅπως ἐδίδαξε ὁ Ἰωάννης Συκουτρῆς.

Τὴν ἄλλειψιν αὐτὴ τῆς ἱστορικῆς ἐρμηνείας τὴν αἰσθάνεται πολὺ ἔντονα ὁ ἀναγνώστης τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ κ. Δαυίδ. Τέτοιο ὄμως κενὸ εἶναι ἀπὸ κείνα πού μπορεί νὰ τὰ συμπληρώσῃ ἀρκετὰ ἢ μόρφωσιν καὶ ἢ ψυχικὴ καλλιέργεια τοῦ ἀναγνώστη — ἢ ἀξία ἀλλοστε μιᾶς φιλολογικῆς ἐργασίας κρίνεται περισσότερο ἀπ' ὅσα δίνει ὁ συγγραφέας, παρὰ ἀπ' ὅσα ἔπρεπε νὰ δώσῃ καὶ δὲν ἔδωκε.

Γενικῶς, οἱ «Χαρακτήρες» τοῦ κ. Δαυίδ εἶναι μιὰ σοβαρὴ, υπεύθυνα καὶ προσεκτικὴ δουλειά, πού ἀξίζει ὅλη τὴν ἀγάπην καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην μας. Τὰ καλὰ πού ἔχει εἶναι τόσο πολλὰ, ὥστε νὰ μὴν ἀξίξῃ νὰ μιλήσῃ κανεὶς πολὺ καὶ γιὰ τὶς ἄλλειψεις⁽¹⁾, πού ὑπάρχουν πάντα σὲ κάθε ἐργασία, καὶ πολὺ περισσότερο σὲ ἐργασία μὲ τὶς δυσκολίας τῶν «Χαρακτήρων» τοῦ Θεοφράστου. Ἐλπίζουμε ὅτι ἡ Ἀκαδημία δὲν θὰ θελήσῃ ν' ἀδιαφορήσῃ γιὰ τὰ στέρεα θεμέλια, πού ἔχουν τεθῆ ἤδη μὲ τοὺς 4 πρώτους τόμους τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, καὶ ὅτι θὰ προσπαθῆσῃ μὲ κάθε τρόπο νὰ συνε-

χίση ἓνα ἔργον πού τιμᾷ ὄχι μόνον τὴν Ἀκαδημία, ἀλλὰ καὶ γενικώτερα τὴ χώρα μας.

ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑΣ

Κ. Θ. Δημαρᾶ: «*Ὁ Δημήτριος Καταρτζῆς καὶ ἡ γλωσσικὴ θεωρία του*».

Ἐνας λησμονημένος, μὰ γενναῖος καὶ ρηξικέλευθος λόγιος τῆς προεπαναστατικῆς ἐποχῆς, ἓνας πρωτοπόρος πού στάθηκε καὶ ἀρχηγὸς σχολῆς, ἔρχεται καὶ πάλιν στὴν ἐπιφάνεια τῆς ζωῆς χάριν σὲ μιὰ πρόσφατη ἐργασία τοῦ κ. Δημαρᾶ: Ὁ Δημήτριος Καταρτζῆς. Ὁ τίτλος τῆς εἶναι: «*Ἡ Γλωσσικὴ Θεωρία τοῦ Α. Καταρτζῆ, Ἀνεκδότα κείμενά του, Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Ν' τόμου τῆς Ἀθηναῖς (σελ. 197 - 234). Ἐν Ἀθήναις 1940*». Ὅσοι καὶ ἂν προσπαθοῦν μερικοὶ νὰ μειώσουν τὴ σημερινὴ κριτικὴ καὶ ἀνεκδοτικὴν ἐρευνα γύρω στὰ νεοελληνικὰ γράμματα, ἐμεῖς δὲν μπορούμε νὰ μὴν ἀναγνωρίσουμε πῶς οἱ νεοελληνικὲς σπουδὲς τὰ τελευταῖα χρόνια πέρασαν ἀπὸ τὰ χέρια τῆς προχειρολογίας στὸν κύκλον τῆς ἀκριβέστερης, μεθοδικώτερης καὶ πλατύτερης ἐξετάσεως. Ὁ Κοραῖς, ὁ Μουστοξύδης, ὁ Ζαμπέλιος, ὁ Μαυροφρύδης, ὁ Σάββας, ὁ Λάμπρος καὶ ἄλλοι θεμελίωσαν τὶς νεοελληνικὲς σπουδὲς εἴτε δημοσιεύοντας σχετικὰ κείμενα τῶν μέσων χρόνων, εἴτε βιογραφώντας στενὰ διάφορες προσωπικότητες, ἀλλ' οἱ περισσότεροι τὶς εἶχαν σὰν πάρεργον, καὶ ὄχι σὰν κύριον ἔργον τῆς ζωῆς τους. Τὶς θεωροῦσαν σὰ συμπλήρωσιν τῶν κενῶν τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος ἢ σὰν πειστήρια τῆς συνέσεως τῆς φυλῆς ἐναντίον τῆς θεωρίας τοῦ Φαλαμεράου, ἢ τὶς καλλιεργοῦσαν ἀπὸ ἰδιοτροπία, ὅπως ἔλεγε ἑμπαικτικὰ ὁ Ροῦδης. Γι' αὐτοὺς οἱ νεοελληνικὲς σπουδὲς (Τουρκοκρατία, Ἐπανάστασις, Ἀνεξαρτησία) δὲν εἶχαν αὐτοτέλεια, καὶ μάλιστα ὁ κύκλος τῶν δημοτικιστῶν, τῶν νεωτεριστῶν καὶ τῶν λαϊκῶν ἀναγεννητῶν νομίζονταν ἄξιος περιφρονησεως, ἂν ὄχι καὶ εἰρωνείας καὶ χλεύης. Αὐτὸς ὁ Α. Ρ. Ραγκαβῆς, ἐπὶ δίτομῃ «*Histoire Littéraire de la Grèce Moderne*» (1877), ἀπέκλεισε σχεδὸν τὴ δημοτικὴ παράδοση καὶ παραγωγή, καὶ στίς σφοδρὰς ἐπακρίσεις τοῦ Λεγκράν. τοῦ Ἑλλισσεν καὶ τοῦ Βάγγερ, ἀπάντησε χλευαστικὰ, ἐπαναλαμβάνοντας τὴ φράσιν τοῦ Κοραῖ γιὰ τὴ νεοελληνικὴ φιλολογία τὴ γραμμένην στὴ δημοτικὴ: «*Δότε μοι λεκάνην!*» Ἀλλ' ἐμεῖς ἀποβλέπουμε στὴ δημοτικὴ παράδοσιν καὶ στὸν κύκλον αὐτὸ μ' ἀπειροσεβασμὸν, καὶ πιστεύουμε πῶς ὁ Σοφιανός, ὁ Σκουφός, ὁ Πηγᾶς, ὁ Λούκαρις, ὁ Μηνιάτης, ὁ Δαμωδός, ὁ Μοισιόδαξ, ὁ Καταρτζῆς, ὁ Ψαλίδας, μερικῶς ὁ Κοραῖς, ὁ Κωσταντᾶς, ὁ Φιλιππίδης, ὁ Βηλαρᾶς, καὶ γενικῶς ἓνας δλόκληρος κόσμος ἀναγεννητῶν καὶ νεωτεριστῶν τῆς Τουρκοκρατίας, ὑπῆρξε ὁ κύριος μοχλὸς τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναστάσεως τῆς ἐθνότητος. Νομίζουμε πῶς εἶναι καθήκον μας νὰ σηκώσουμε τὴν πλάκα τῆς λησμοσύνης, νὰ διώξουμε τοὺς ἰσκιούς τῶν προλήψεων, καὶ ν' ἀποκαταστήσουμε τοὺς περιφρονημένους αὐτοὺς ὡς ἄνθρωπους, ὡς λογίους καὶ πρωτοπόρους τῆς νεοελληνικῆς ἀναγεννήσεως.

(1) Τέτοιαις ἄλλειψιν εἶναι π. χ. μερικὲς ἐσφαλμέναι ὀποσημειώσεις, ἀνεπαρκεῖς παραπομπές (πρβλ. σ. 112 στ. 8) ἢ τυπογραφικὰ λάθη (ὅπ. 11 καὶ 12 σ. 56, ὅπ. 8 σ. 104.)

*Ένας από κείνους που δόθηκαν με πίστη κι' ένθουσιασμό στην περίοδο της Τουρκοκρατίας και στους μεγάλους πρωτοπόρους της, είναι κι' ο κ. Δημαράς. Όπως όλοι όσοι μελέτησαν βαθύτερα το νεώτερο Έλληνισμό, πείστηκε κι' αυτός πως όχι ο αρχαίος κόσμος, ή Ρωμαιοκρατία και το πρώτο Βυζάντιο μπορούσαν να μας δώσουν την εξήγηση του νεοελληνικού κυττάρου, αλλά ή μεταγενέστερη κοινωνική, πολιτική και πνευματική σύνθεση της εθνότητας, που χρονολογείται από τα τελευταία χρόνια του Βυζαντίου και περνάει στην Τουρκοκρατία και την Επανάσταση. Τίποτα από το νεώτερο Έλληνισμό δεν είναι δυνατό να εξηγηθεί χωρίς τη βαθειά κατανόηση της Τουρκοκρατίας, από την οποία βγαίνουμε ως κοινωνικός, πνευματικός και πολιτικός οργανισμός. Ο Δημαράς, είτε δημοσιογραφώντας από τις στήλες του «Ελεύθερου Βήματος», όπου γενικά κι' εποπτευτικά παρακολουθεί την πνευματική μας κίνηση και κρίνει και τοποθετεί τις νεοελληνικές αξίες, είτε δημοσιεύοντας ειδικότερες επιστημονικές εργασίες, πάντοτε στράφηκε στην Τουρκοκρατία, κι' αυτή τράβηξε την προσοχή και την αγάπη του. Και για τη δημοσιογραφική πλευρά της κριτικής του, που στέκεται κάποτε αυστηρή, μά που ζητάει πάντοτε να κατατοπίσει τον αναγνώστη στο θέμα του, δε θα μιλήσουμε στο σημείωμα αυτό. Αντικείμενο των λίγων αυτών γραμμών είναι οι επιστημονικές εργασίες του γύρω στα νεοελληνικά πνευματικά ζητήματα, όπου καταφαίνεται παραστατικώτερα ή προσπάθεια του ανθρώπου, ή μεθοδολογία του κι' ή επιστημονική του κατάρτιση κι' ευρύτητα. Αντιδρώντας στην επιπολαιότητα και στην κριτική της προχειρολογίας και της αυθαιρεσίας, διέκρινε καθαρά πως μόνο ή συστηματική μελέτη των κειμένων, ή αυστηρή αντικειμενική μέθοδος κι' ή επιστημονική ανατομία των θεμάτων θα κατώρθωναν ν' ανυψώσουν τις νεοελληνικές σπουδές και να τις τοποθετήσουν στο βάθος εκείνο απ' όπου θα μπορούσαμε να κρίνουμε ασφαλέστερα και θετικότερα το νεώτερο Έλληνισμό στην πνευματική παραγωγή του. Μά για να φθάσει στο σημείο αυτό, πόσο δεν αγώνιστηκε! Πόσο δεν πάσχιζε! Τί πέλαγος αντιφάσεων, τί αδιέξοδο και χάος, και ή εθρεση μόνο των πηγών, κι' όχι ή κριτική κι' αναλυτική τους ένδοσκόπηση κι' ανατομία! Άλλ' ο φίλος έρευνητής θα αιστάνθηκε τους τελευταίους χρόνους την ικανοποίηση πως δουλεύοντας κι' αναζητώντας δεν ματαιολόγησε, πως οι εργασίες του είναι πρωτοποριακές από άποψη μεθόδου, και πως έφθασαν να δημιουργήσουν ζηλευτή παράδοση αξια μιμήσεως. Μόνον έτσι, με την πίστη στην εργασία, την αυτοθυσία και την έγκαρτέρηση, χτίζεται το οικοδόμημα της έπιστημης και της αλήθειας.

Τις σκέψεις αυτές μου γέννησε ή ανάγνωση της τελευταίας μελέτης του κ. Δημαρά: τις λιγοστές πληροφορίες του Δούκα, του Κοδρικά, του Περραιβού, του Σάθα και του Λάμπρου για τον Καταρτζή, όχι μόνο τις συμπλήρωσε με πολλές νέες κι' ανέκδοτες, μά και τον κυκεώνα των

ιδεολογικών και χρονολογικών αντιφάσεων, που πλάστηκε γύρω στο σχολάρχη, κατώρθωσε να ξεκαθαρίσει, και να παραδώσει το ύλικό της προσωπικότητας και των έργων του Καταρτζή έτοιμο στο συνθέτη μιās ανθρωπίνης ιστορίας της νεοελληνικής φιλολογίας, που θα γραφτεί κάποτε. Ο Καταρτζής, ανώτερος δικαστικός στην αὐλή της Βλαχίας, την εποχή του Σούτσα, προοδευτικός κι' όπαδός των αρχών των Έγκυκλοπαιδιστών και της Γαλλικής Έπανάστασης, θεωρείται σαν αρχηγός της γλωσσικής ανακαινίσεως που σημειώθηκε στις Ήγεμονίες από τα 1780, αν και προηγήθηκε απ' αυτόν άλλος μεγάλος αναγεννητής στη Βλαχία, ο Μοισιόδακας († 1783;). Ο Καταρτζής, έριστικός και μαχητικός άπολογητής της δημοτικής, κατώρθωσε να επιβληθεί και να σκιάσει τον Μοισιόδακα, που δεν είχε, φαίνεται, τα προσόντα του σχολάρχη. Προσβέυοντας την αρχικώς όρθή ιδέα, πως ή κοινή όμιλία του λαού πρέπει ν' άποτελεί και τη βάση του γραφομένου λόγου, προσπάθησε όχι μόνο σά θεωρητικός να ύποστηρίξει τη θέση του, μά κι' ως συγγραφέας Γραμματικής και Συντακτικού της δημοτικής, ως συνθέτης πρωτοτύπων μελετών κι' ως μεταφραστής αξιόλογων γαλλικών έργων. Πίστευε, μαζί με τον Σοφιανό και τον Φωριέλ, πως ή δημοτική είναι «ή καλλιέργη άπ' όλαις ταίς γλώσσαις και ότι ή καλλιέργειά της κι' ή συγγραφή βιβλίων σ' αυτήνα είναι γενική και όλική άγωγή του έθνους». Δυστυχώς, τα περισσότερα έργα του μεγάλου αυτού αναγεννητή δεν δημοσιεύτηκαν, κι' ένα που τυπώθηκε στα 1830, «Τό έγκώμιο του Φιλόσοφου, ο Μακαρισμός του Όρθόδοξου, ο Ψόγος του Άθεου» κ.τ.λ., μεταφράστηκε στην αρχαϊκή καθαρεύουσα κι' έτσι τερατοεργημένο γλωσσικώς είδε το φώς της δημοσιότητας! Ο κ. Δημαράς είχε την εύτυχία να βρει στη βιβλιοθήκη των Μηλιών μιάν ανέκδοτη μετάφραση του Καταρτζή, των «Πολιτικών» του Ρεάλ, που σαν πρόλογο περιέχει μιá μικρή μονογραφία του για τη γλώσσα («Πρός τον αναγιγνώσκοντα») που μπορεί να χαρακτηριστεί σαν ή γλωσσική διαθήκη του. Ο κ. Δημαράς δημοσίευσε αυτό τον πρόλογο κι' έτσι κατέχουμε σήμερα, σχεδόν όλοκληρωμένη, τη γλωσσική θεωρία του Καταρτζή και την επιχειρηματολογία του γύρω στο ζήτημα, άντλημένη από τους Γάλλους γλωσσολόγους και θεωρητικούς της Έγκυκλοπαιδείας. Στοις καιρούς μας, βέβαια, με τη μελέτη των πρωτόγονων λαών και των διαφόρων ιδιωμάτων τους, γνωρίζουμε περισσότερα πράγματα για το μεγάλο πρόβλημα της γενέσεως και της εξέλιξεως των γλωσσών. Άλλά στην εποχή του Καταρτζή κυριαρχούσαν οι θεωρίες των Έγκυκλοπαιδιστών, οι ιδέες του Κοντιγιάκ και του Ντ' Άλαμπέρ, που έπηρέασαν και τον Κωνσταντά και τον Βηλαρά κι' αυτόν το Σολωμό, και που περνούσαν σαν οι προοδευτικότερες των χρόνων εκείνων. Αρχικώς όμως ο Καταρτζής, καθώς κι' οι προγενέστεροι (Σοφιανός) και νεώτεροι δημοτικιστές, είχαν δικιο πρακτικά κι' έπιστημονικά: Ζητούσαν ένιαία γραμματική κι' ένότητα γλωσσική για το γραφόμενο λόγο, με βάση την κοινή.

Δυστυχώς, τὰ βιβλία τοῦ Καταρτζή δὲν δημοσιεύτηκαν, ἔξω ἀπὸ ἓνα, καθὼς εἶδαμε, καὶ μερικές ἐπιστολές του, πού τύπωσε ὁ Νεώτερος Δούκας στὴ « Γραμματικὴ Τερψιθέα » (σελ. 53 κ.έ. καὶ Σάθα : Παράστ. Νεοελλ. Φιλολογίας σελ. 154 κ.έ.). Τὸ « Γνώσι Σαυτόν », ἄλλο ἔργον του, χάθηκε, καθὼς κ' ἡ Γραμματικὴ του, πού βρισκόταν παλαιότερα στὰ γερὰ τοῦ Χριστόπουλου. Ἐπίσης, τὸ « Περί Νόμων », μελέτη ὅπου προσπαθοῦσε νὰ πλάσει τὴν ὀρολογία τῆς Νομικῆς στὴ δημοτικὴ, χάθηκε κι' αὐτό. Ἄλλ' εὐτυχῶς ἔχουμε σήμερα τυπωμένο τὸν Πρόλογον στὴ μετάφραση τῶν « Πολιτικῶν » τοῦ Ρεάλ, ὅπου διατύπωσε κατηγορηματικὰ τίς ἰδέες του καὶ μᾶς ἔδωσε τὸ μέτρο τῆς ἰκανότητάς του ὡς ἐφαρμοστοῦ τῶν ἀρχῶν του. Ὡς συγγραφέας, ὁ Καταρτζής φαίνεται πὺς δὲν εἶχε τὴν αἰσθησὴ τῆς γλώσσας, ὅπως κ' ὁ Κοραῆς κ' ὁ Ψυχάρης κ' αὐτὸς ὁ Σοφιανός, πού μορφώθηκαν κ' ἔζησαν ἔξω μακριὰ ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ πραγματικότητὰ τῶν χρόνων τους καὶ τὴν ἀμεση ἐπικοινωνία μὲ τὸ λαό.

Ἡ γλώσσα του εἶνε δύσκαμπτη κ' ἀνάκατη, καὶ τοπικίζει, ἔχοντας ὡς βάση τὸ ἴδιωμα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου πολλὰ στοιχεία τῆς ἀρχαϊκῆς περισώθηκαν ἢ κυκλοφόρησαν κάτω ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ καὶ γλωσσικὴν ἐπίδραση τῶν Πατριαρχείων. Πολλές φορές μεταχειρίζεται λέξεις τῆς πύο κοινῆς ἰδιοματικῆς (μουσιούς, σερμαγιά, χουζούρι, ὀγούρι, αὐτήνα, ἐκείνονα κ. ἄ.) κ' ἄλλοτε τῆς πύο στυγνῆς ἀρχαϊκῆς (: τῷ ὄντι, σὺν Θεῷ, καθημαξευμένη, συνεπόμενο, συγκινοῦνται, προαιρεῖται κ. ἄ.). Κι' ὡς παράδειγμα παραθέτουμε μιὰν ἀπὸ τίς καλλίτερες σχετικῆς φράσεις του : « *Τὰ Ρωμαῖκα πού γράφουν οἱ σπουδαῖοι μας καὶ τὰ γερμίζουν μ' ἑλληνικαῖς φράσεσ, κλίσεσ, σχηματισμοῦσ, μετοχαῖσ μὲ πύοσεσ καὶ χρόνους καὶ οὐνταξὶ ἑλληνικὴ καὶ σχήματα ἑλληνικὰ μὲ τὰς προσηωδίασ καὶ τὴν προσηωμά, τὰ ἔχω γιὰ βεβιωμένα, γιὰ ἀνοστα, γιὰ παρὰ κανόνα καὶ τῆς μερικῆς ρομαϊκῆς γραμματικῆς καὶ τῆς γενικῆς ὄλων τῶν ἔθνῶν ἢ τῆς γραμματικῆς ἐπιστήμησ* ». Δίκαια ὁ Δημαρᾶς ἐπικρίνει τὸ γλωσσοπλάστη Καταρτζή μὲ τὰ ἑξῆσ : « *Στὸ ζήτημα τῆς ἐφαρμογῆς τῶν θεωριῶν του δύσκολο εἶναι νὰ ποῦμε πὺς ἰκανοποιεῖ ὁ Καταρτζής. Ἡ φράση του εἶνε πολύπλοκη, ἀναπτύσσεται γύρω σὲ περισσότερους ἀπὸ ἓνα πυρήνα, ἐλάχιστα προσαρμοσμένη σὲ μιὰν ἀναλυτικὴ γλώσσα, καθὼς εἶνε ἡ δημοτικὴ* ».

Εἶνε ὁμοῦσ ὑπερβολὴ τὸ γραφόμενον πὺς ἡ γλώσσα τοῦ Καταρτζή εἶναι ἡ ἀρχαῖζουσα τοῦ καιροῦ του. Βάση τῆς γλώσσας του εἶνε ἡ δημοτικὴ, μὲ μιὰ παράξενη παράθεση διαφόρων ἀρχαϊσμῶν, ἀκατανόητων γιὰ μᾶς, μὰ πού πιθανὸ νὰ κυκλοφοροῦσαν στὰ στόματα τῶν Ἑλλήνων πού ζοῦσαν τότε στὴ Βλαχία καὶ στὴν Κωνσταντινουπόλη. Ὁ Καταρτζής διαβάζεται μὲ μεγάλη περιέργεια, κ' ὁμολογῶ πὺς τέσσερις φορές ξαναδιάβασα τὸν Πρόλογον χωρὶς ν' ἀνιάσω.

Ἡ γερὴ του σκέψη ἔχει μιὰν ἀκατανίκητη πειστικότητὰ, πού σὲ παρασύρει χωρὶς νὰ προσέχεις τὴ μορφὴ. Πολλές φορές σοῦ δίνει στὰ

νεῦρα μὲ τὴν προκλητικότητὰ κ' ἐριστικότητὰ πού τὸν χαρακτηρίζει, ἀλλ' ὁ Καταρτζής, μὴν ξεχνοῦμε, ὑπῆρξε φύση μαχητικὴ κ' ἀμετάπειστος στίς γνώμες του.

Ὁ κ. Δημαρᾶς ὄχι μόνο δημοσίευσε πύοτος τὸν Πρόλογον στὰ « Πολιτικά » τοῦ Ρεάλ, μὰ καὶ συνῶδευσε τὸ κείμενον μὲ ἄλλα διαφωτιστικὰ καὶ κριτικὰ σχόλια, πού ξεδιαλύνουν πολλὰ σκοτεινὰ σημεῖα τῶν σελίδων του. Ἄλλὰ δὲν ἀρκέστηκε μόνο σ' αὐτό. Στὸ πύοτο καὶ τρίτο μέρος τῆς μελέτης του ἀνάπτυξε καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργον τοῦ Καταρτζή, κ' εἶτσι μᾶς ἔφερε τὴ φωτεινὴ ἐκείνη προσωπικότητὰ πύο κοντὰ στὴν πραγματικότητὰ. Ἡ ἐξακρίβωση τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Καταρτζή (Κλουτζιέρης), ἡ διεκρίνηση τῶν χρόνων τῆς φιλολογικῆς του δράσεωσ, κ' ἰδίωσ τῆς ἐποχῆς πού γράφτηκε ὁ πρόλογός του, ἡ συσχέτιση τῶν διαφόρων χωριῶν, καὶ γενικῶσ ἡ ἀναλυτικὴ κ' ἐξονυχιστικὴ ἐξέταση τῶν ἔργων του κ' ἡ τοποθέτησή τους μέσα στοῦσ μεγάλους ἀναγεννητικὸς χρόνους τῶν Ἐγκυκλοπαιδιστῶν, ἔγιναν ἀπὸ τὸν κ. Δημαρᾶ μὲ γνώση ὄλων τῶν συγχρόνων πηγῶν, μὲ ἀκρίβεια, καὶ προπάντων μὲ κριτικὴν ὀξυδέρκεια καὶ συνδυαστικὴ φαντασία πού δὲν ἀφήνουν πολλὰ πύα χάσματα κ' ἀμφιβολίες στὴ βίωγραφία καὶ στίς ἰδέες τοῦ Καταρτζή. Ἐξάντλησε ὅ,τι μᾶς δίνουν οἱ πηγές γιὰ τὸν ἐξαιρετικὸν ἐκείνον δημοτικιστὴ. Σεκαθάρισε τὸ τόσο συγκεχυμένο ὕλικόν, καὶ τὸ πρόσφερε στὸν μεταγενέστερον μελετητὴ τοῦ Καταρτζή, πού θὰ σταθεῖ μὲ σεβασμόν στὴ δράση του καὶ θὰ τὸν τοποθετήσει ἀνάμεσα σὲ κείνους πού πραγματικὰ μόχθησαν, γιὰ νὰ καλλιεργήσῃ τὸ ἔθνον τὴν ἀληθινὴ γλώσσα του ὡς βάση τῆς ἀγωγῆς του. Ἦταν μιὰ ἠθικὴ ἀποκατάσταση τοῦ πατριώτη ἐκείνου, στὸν ὅποῖον χρωστοῦσε τὴ μόρφωση, τὴ δημοκρατικὴ ἰδεολογία του, καθὼς καὶ τὴν πίστη του στὴ δημοτικὴ ὁ μεγάλος βάρδος τῆς προεπαναστατικῆς ἐποχῆς Ρήγγεσ ὁ Βελεστινλῆσ. Τελειώνοντας, πρέπει νὰ ἐκφράσομε τὴν εὐγνωμοσύνην μας στὸν κ. Κ. Θ. Δημαρᾶ γιὰ τὴ στοχαστικὴ μελέτη του μᾶς χάρισε ὀλοκληρωμένη τὴ γλωσσικὴ θεωρία τοῦ Καταρτζή καὶ συγχρόνωσ διεκρίνησε πολλὰ σκοτεινὰ σημεῖα τῆς βιογραφίας μᾶς ἀπὸ τίς σημαντικότερες προσωπικότητεσ τῆς νεοελληνικῆς ἀναγεννήσεωσ. Καὶ κατὶ ἀκόμη. Ἡ ἐργασία δημοσιεύτηκε στὸ συντηρητικότερον καὶ σχολαστικότερον περιοδικόν τοῦ τόπου, στὴν « Ἀθηνα », ὅπου ἡ κριτικὴ τιποτεολογία τοῦ Κόντου γέμισε τοῦσ περισσότερους τόμους τῆς. Καλὴ ἀρχή, ἔστω κ' ἂν ἔγινε κάπως ἀργά... Ἀπίστευτο : Ὁ Καταρτζής, ὁ Σχολάρχης τῶν χυδαῖστων, ἀντιμέτωπος τοῦ Κόντου, ὕστερ' ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα χρόνια!...

ΦΑΝΗΣ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Σ. Μαρᾶντου : « Ὅσα παίρνει ὁ ἀνεμοσ », Ποιήματα. Κωνστ. Μ. Καλλία : « Συμπλήρωμα στὰ « Σημειώματα » — 1942. »